

Monografiji na pot

Igor Grdina

ZRC SAZU, Ljubljana

Dolgotrajna brezbrižnost, omalovaževanje in zamolčevanje dosežkov Josipa Ipavca so imeli paradoksalen učinek: dandanes je mogoče ugotoviti, da sta njegovo kratko ustvarjalno življenje in še vedno presenečajoče delo med najboljše preučeni poglavji slovenske glasbene zgodovine. Skladatelj je ob zanikovalcih pač vedno našel tudi občudovalce in zagovornike, ki so zanj zastavili najboljše misli in dejanskemu stanju ustrežajoče besede: Janko Barle in Otmar Hoisel sta bila le prva med njimi.

Žal so se v preštevilnih gluhih desetletjih za Ipavca mnogi trudili brez vidnega uspeha. Med njimi je bil nemara najuglednejši Lucijan Marija Škerjanc – učenec skladateljevega graškega znanca Josepha Marxa –, ki se je zavzemal za natis njegovih samospevov. A leta po drugi svetovni vojni še niso bila prosta predsodkov, ki so jih med večne umetnostne vrednote in ljudi nasule »časov sile«. Žlahtno prepletanje različnih niti v sosednjih evropskih kulturah in brezmejno valovanje pobud prek jezikovnih in slogovnih meja, ki je bilo zaznavno tako v moški kot v ženski veji Ipavčeve rodbine, sta se v dneh, ko se je vsakdanja stvarnost morala opisovati kot brezkončno spopadanje z legijami odkritih in potuhnjenih sovražnikov, dojemala kot moteča. Počasi pa so se stvari vendarle začele spreminjati. Ljudje so se preprosto naveličali živeti v kletki vsiljevanih obrazcev. Tako je bil v televizijski nadaljevanki o Ipavcih, ki si jo je zamislil in potem tudi režiral Fran Žižek, svet slovenskih meščanov prvič po dolgi dobi smešenja in zanikovanja predstavljen kot pozitivna postavka – vsaj v kulturi.

Ob koncu novembra 1997 je po pripravi popolnega libreta za že davno skomponirano komično operno igro v starem številčnem slogu *Princesa Vrtočlaska*, ki v celotni partituri sploh ni imela pod note podloženega be-

sedila – skladatelj je pač ustvaril drugačno delo, kot si je zamislila njegova prvotna tekstopisna sodelavka Mara pl. Berks¹ –, prišlo v Mariboru do njenega triumfalnega krsta. Dirigentsko je Ipavčev chef-d'oeuvre oživil maestro Simon Robinson. Naslovna vloga je bila zaupana Andreji Zakonjšek, ki je – zgodovina je polna nedoumljivih povezav z globljim pomenom! – na 101. obletnico skladateljeve smrti postala prejemnica nagrade Prešernovega sklada. Pred uprizoritvijo je bilo izraženih mnogo dvomov o smiselnosti in možnosti izvedbe ter kakovosti glasbe, vendar so proti sejalcem dvomov, med katerimi so bili tudi renomirani slovenski muziki, ki so sodili o delu, ne da bi temeljito pregledali partituro in se seznanili s celovitim besedilom, poleg libretista prepričljivo nastopali Pavel Mihelčič, Primož Kuret in Manica Špendal. Svetovni premieri opere, ki je bila potem studijsko posneta, je aprila 1998 sledil mednarodni simpozij v Ljubljani, na katerem so zgodovinarji, kulturologi in muzikologi – med njimi tudi Hartmut Krones, Peter Andraschke, Matjaž Kmecl, Vasilij Melik in Danilo Pokorn – spregovorili o času, življenju in opusu Josipa Ipavca. Prav tako se je na odre zmagovito vrnil *Možiček*. Čez čas je Simfonični orkester RTV Slovenija pod vodstvom svojega šefa dirigenta Liorja Shambadala prvo slovensko baletno partituro, ki je bila po prvi svetovni vojni izvajana le v priredbah, predstavili tudi v izvirni verziji. Posnetek je sedaj dosegljiv na zgoščenki.

Leto 2021, ki je bilo v Sloveniji posvečeno Josipu Jurčiču in njegovega skladateljskemu soimenjaku iz Ipavčevega rodu, je na mnogih področjih prineslo vrsto pomembnih rezultatov. Njihovi najdaljnosežnejši učinki bodo zaznavni šele čez leta. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani je poskrbela, da je večji del rokopisov tragično preizkušene- ga ustvarjalca javnosti dosegljiv na svetovnem spletu, Zgodovinski arhiv Celje pa je o njem in njegovih prednikih pripravil mikavno potujočo razstavo. Radiotelevizija Slovenija je posnela tenkočuten igrano-dokumentarni film o življenju Josipa Ipavca. Gabriel Lipuš je skupaj s pevkama

1 Josip Ipavec je *Princeso Vrtoglavko* začel pisati na operetni libreto Mare pl. Berks, vendar je bilo delo ob koncu komponiranja v žanrskem smislu nekaj drugega, kot je predvidevala predloga svoj čas znamenite dramatičarke in pripovednice. Zato je v tipkopisu besedila, ki ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, puščeno prazno mesto za avtorja, ki bi temu ustrezno dokončal tekst. Ipavec je upal, da bo med verzljavci in avtorji dialogov, ki so se proslavili v dunajski libretistični industriji, našel sodelavca za veliki predružačitveno-dopolnitveni podvig, vendar se je v tej smeri trudil zaman. Pozneje bi zaradi razpršenosti nosilcev avtorskih pravic vse do leta 1991 težko prišlo do dokončanja dela po skladateljevih intencah.

dunajske Državne opere Regine Hangler in Moniko Bohinec ter pianistko Tatjano Pichler posnel celoten skladateljev samospevni opus. Mariborska založniška hiša Litera ga je izdala na treh zgoščenkah, ki so zlasti v avstrijskem prostoru obudile zanimanje za – kakor je ugotavljal tisk v alpski republiki – krivično zapostavljenega skladatelja. Ani Pugar Jerič, Andreji Zakonjšek ter Bernardi in Marku Finku so se tako pridružili novi ambasadorji Ipavčeve umetnosti. Vse več pa je bilo tudi izvedb odlomkov iz *Princese Vrtoglavke* – zlasti *Predigre k drugemu dejanju*, *Ruskega plesa* in *Pesmi o urici*.

Oktobra 2021 je potekal simpozij o Josipu Ipavcu v Šentjurju, na katerem so osrednjo vlogo že imeli raziskovalci nove generacije. Osvetljene so bile teme, katerih pomen je z dognanji njihovih predhodnikov narasel. Uporabljene so bile nove metode, ki so omogočile osvetlitve življenja in dela poslednjega iz vrste sorodstveno povezanih skladateljev Ipavcev z doslej neznanih zornih kotov.² Prav tako je bilo pripravljeno novo besedilo za komično operno igro v starem številčnem slogu *Princesa Vrtoglavka*, ki se v mnogih podrobnostih bistveno razlikuje od leta 1997 izvedene verzije. V obliki zasebne izdaje je izšlo v knjižni obliki. V pripravi je tudi klavirski izveček edine operne partiture Josipa Ipavca.

V Sloveniji je zgodovinska kultura še šibka. Ob globini prelomov, ki so vzhodnoalpsko-jadranski prostor doleteli v 20. stoletju, to ni nič presenetljivega: herostrati, ki zgolj razkazujejo svojo uničevalno slo, so praviloma vplivni, močni in reklamirani,³ ustvarjalci pa često odrinjani, izobčevani in izbrisovani.⁴ Drugod običajna združenja, ki z različnimi prireditvami in s knjižnimi izdajami skrbijo za navzočnost del tega ali onega ustvarjalca v javnem prostoru, so redka.⁵ Prav tako še ni širše prisotna zavest o plemenitosti in potrebnosti mecenstva ter donatorstva.⁶ Ni tudi obilice fundacij in lokalnih hranilnic, ki drugod – še posebej izdat-

2 Pri tem so mišljene zlasti večdisciplinarnost, glasbena topografija in primerjalni pristop – skozi obravnavo skladatelja Blagoja Berse, ki je bil rojen na isti dan kot Josip Ipavec.

3 Tudi v letu Josipa Ipavca niso mirovali. Tako je prišlo do grotesknega poskusa cenzuriranja scenarija igrano-dokumentarnega filma o Josipu Ipavcu, ki so si ga nje-govi ustvarjalci zapomnili kot unikatno manifestacijo diletantske oblasti.

4 Ob predstavljanju opusa Josipa Ipavca je pri komični operni igri v starem številčnem slogu *Princesa Vrtoglavka* prišlo do zamolčevanja z zakonom zaščitene-ga avtorskega dela.

5 V Sloveniji v tej smeri uspešno deluje slovenjgraško Društvo Hugo Wolf.

6 V Ipavčevem letu se je zelo izkazala Občina Šentjur, vendar je to zanj tudi vložek, ki je pomemben za turistično industrijo na njenem območju.

no v Italiji – podpirajo glasbene tiske. Toda ljudje, ki svojo stvar razumejo, vseeno opravijo, kar jim naloži usoda. Vsem oviram navkljub. Tisti, ki tarnajo, da se nekaj ne da storiti, dejansko povedo samo to, česar sami ne zmorejo narediti. Drugi pa premikajo gore tudi tam, kjer oni niso sposobni ustvariti niti najskromnejše krtine.

V Ljubljani, 15. oktobra 2022